

Degraded and restituted towns in Poland
Origins, development, problems

Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce
Geneza, rozwój, problemy

Editors / Pod redakcją

Robert Krzysztofik Mirek Dymitrow

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
SCHOOL OF BUSINESS, ECONOMICS AND LAW

Degraded and restituted towns in Poland: Origins, development, problems
Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy

Editors / Pod redakcją

Robert Krzysztofik, Mirek Dymitrow

Reviewer / Recenzent

Prof. dr hab. Barbara Lubicz-Miszewska

Translations / Tłumaczenia

Mirek Dymitrow

Cover design / Projekt graficzny okładki

Robert Krzysztofik

Recommended citation format / Zalecane cytowanie

Krzysztofik, R., & Dymitrow, M. (Eds.) (2015). Degraded and restituted towns in Poland: Origins, development, problems / Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy. Gothenburg: University of Gothenburg.

Funding / Finansowanie

The Geographical Association in Gothenburg (est. 1908)

Geografiska Föreningen i Göteborg (etab. 1908)

© Copyright 2015 by University of Gothenburg

ISBN 91-86472-76-3

ISSN 0347-8521

University of Gothenburg

School of Business, Economics and Law

Department of Economy and Society – Human Geography

Viktoriagatan 13, 405 30 Gothenburg, Sweden

Print and binding / Druk i oprawa

SOWA Publishing Ltd.

ul. Hrubieszowska 6a, 01-209 Warsaw, Poland

Degraded and restituted towns in Poland
Origins, development, problems

Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce
Geneza, rozwój, problemy

Krzysztofik, R., & Dymitrow, M. (Eds.) (2015). Degraded and restituted towns in Poland: Origins, development, problems / Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneva, rozwój, problemy. Gothenburg: University of Gothenburg.

Abstract

One of the less known problems in settlement geography is the issue of so-called degraded and restituted towns. This lack of reconnaissance, however, is perhaps less the result of the towns' scarcity than their specificity of being 'awarded' or 'deprived of' an urban label by means of strictly socio-political actions. Degraded and restituted towns, hence, are spatial units made 'rural' or 'urban' instantaneously, irrespective of their de facto state along what is widely considered a gradual path of (de)urbanization. Instead, they become compartmentalized into two constructed spatial categories that have survived the onslaught of material transformations and philosophical repositioning.

While 'rural' and 'urban' are conceptual binaries that certainly need to be treated with caution, their cultural salience may cause tangible consequences within national administrative systems that abide by a formalized rural-urban distinction. This issue becomes particularly important for settlements that clearly transcend any imagined rural-urban divide, i.e. those, whose material and immaterial characteristics seem counterfactual to their assigned category. It is also crucial in formal practices designed to avert such counterfactualities, but whose randomness of approach more creates confusion than helps straighten out a historical concoction. Both processes, nonetheless, lend 'urbanity' and 'rurality' a resonance of objectivity that justifies their use as guides for a host of developmental endeavors, despite subverting a much more intricate reality. Degraded and restituted towns are direct derivatives of this.

Drawing on the above-mentioned irreconcilabilities, the aim of this book is to present and scrutinize degraded and restituted towns through the example of Poland, where these towns occupy a special niche. For one, Poland, due to its chequered and variegated history, is home to a conspicuously large number of degraded (828) and restituted (240) towns; for another, Poland's relentlessness of formalizing 'urbanity' as a category of statistical, political and cultural guidance has a direct bearing on the lives of the towns' residents.

Realizing the intricacy of degraded and restituted towns in the face of commonplace rural-urban ideations, the editors and the 17 contributing Authors of this book have made an effort to capture the towns' complexity with special foci on their shrouded origins, developmental specificities and incurred problems. Owing to the involvement of researchers from different scientific disciplines and subdisciplines, the undertaken project has helped elucidate the problem from multiple perspectives: spatial, social, demographic, economic, environmental, historical, architectural, cultural, legal and philosophical. Allocated into 17 chapters, not only have the presented interpretations allowed for a first interdisciplinary synthesis on the topic, but they also helped outline some prospective directions for future research. Moreover, collecting materials of such diversity into an amalgamated whole has helped identify specific discourses that enwrap the concept of "urbanity" when seen through its oscillations within formal contexts, and to which degraded and restituted towns serve as expendable game pieces.

By combining knowledge arrived at through epistemologically different approaches, the incremental contribution of this book as a whole could be summarized in two attainments:

- a) extending theoretical frameworks used to study degraded and restituted towns in terms of definition, conceptualization and assessment of predispositions for future development on account of their spatial, legal, socio-economic and historical characteristics;
- b) initiating an anticipated discussion on a number of important and current topics related to the practices of degradation and restitution that have not received adequate attention, e.g., the urbanity-vs.-rurality paradox, the changeability of human settlement forms vs. the consequences of rigid spatial categorizations; the role of various actors in shaping the socio-economic reality under the guise of an ossified binary; or identifying spatio-conceptual conflicts as future challenges for local, regional and national policy.

Keywords: degraded towns, restituted towns, urbanity, rurality, formalization, Poland.

Krzysztofik, R., & Dymitrow, M. (Eds.) (2015). Degraded and restituted towns in Poland: Origins, development, problems / Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneva, rozwój, problemy. Gothenburg: University of Gothenburg.

Abstrakt

Jednym z oryginalnych problemów badawczych osadnictwa jest zagadnienie miast zdegradowanych i restytuowanych. Oryginalność nie wynika jednak w tym przypadku z jego unikatowości, lecz z interpretacji rzeczywistości według kryterium formalnoprawnego. Miasta zdegradowane i restytuowane to bowiem te ośrodki, które w określonym czasie straciły lub odzyskały swój miejski status. Innymi słowy przestały być lub ponownie zaczęły być zaliczane do tej grupy miejscowości, dla której wg nomenklatury prawno-administracyjnej przyjęto termin – „miasto”.

Przyjęcie tylko takiego kryterium w naturalny sposób powoduje rozdźwięk tam, gdzie decyzje o degradacji lub restytucji statusu miejskiego były lub są ustanawiane na wyrost względem kryteriów ekonomicznego, demograficznego czy przestrzennego. Z innego punktu widzenia złożoność koncepcji „miasto” i „wieś” została tu dodatkowo skomplikowana nierzadką arbitralnością decyzji urzędniczych, co miało nie tylko znaczenie formalne, ale w sposób oczywisty wpływało i wpływać może na realne możliwości rozwoju miast zdegradowanych i restytuowanych.

Celem prezentowanej książki jest przybliżenie zagadnienia miast zdegradowanych i restytuowanych na obszarze Polski, gdzie problem ten ma wymiar szczególny. Po pierwsze, miast takich jest relatywnie dużo (odpowiednio 828 i 240). Po drugie, Polska jest jednym z nielicznych krajów europejskich, gdzie kryterium formalnoprawne ma tak wielkie znaczenie. Autorzy książki starali się naświetlić ten problem, nawiązując do takich ogólnych kwestii jak geneza miast zdegradowanych i restytuowanych, specyfika ich rozwoju i przemian oraz problemy przed jakimi stoją. Wymienione kwestie dzięki zaangażowaniu badaczy reprezentujących różne subdyscypliny naukowe zaprezentowano wielowątkowo. W 17 częściach książki omówiono tytułowe zagadnienia zarówno od strony przestrzennej, jak i społecznej, demograficznej, ekonomicznej, przyrodniczej, historycznej, architektonicznej, kulturowej, prawnej czy semantycznej. Taki sposób interpretacji pozwolił nie tylko na dokonanie częściowej syntezy tego zagadnienia. Stanowił również ważny atrybut w określeniu wyzwań przed jakimi stoją badacze zajmujący się tą tematyką. Ważnym zadaniem książki była również analiza dyskursu okalającego pojęcia „miasto” i „miejskość” w kontekście ich formalnoprawnych uwarunkowań.

Autorzy rozdziałów zaprezentowali nie tylko określony fragment wiedzy i wyjaśnień dotyczących miast zdegradowanych i restytuowanych, ale także poprzez mniej lub bardziej wyeksponowane poglądy, wnieśli pewien wkład w:

- a) rozwinięcie teoretycznych ram pojęcia miasta zdegradowanego i restytuowanego w zakresie ich definiowania, możliwości rozwojowych, czy w końcu różnych typologii i podziałów uwypuklających ich różnorodność pod względem przestrzennym, formalnoprawnym, społeczno-ekonomicznym czy historycznym;
- b) podjęcie oczekiwanej dyskusji na wiele ważnych i aktualnych tematów, takich jak: „miejskość a wiejskość”, zmienność osadnictwa i jej konsekwencje, rola różnych grup interesariuszy w kształtowaniu rzeczywistości społeczno-ekonomicznej i przestrzennej czy konflikt przestrzenny jako wyzwanie dla polityki miejskiej i regionalnej.

Słowa kluczowe: miasta zdegradowane, miasta restytuowane, miejskość, wiejskość, formalnoprawność, Polska.

Contents / Spis treści

Preface	xi
Słowo wstępne	xiii
<i>Robert Krzysztofik, Mirek Dymitrow</i>	
Research on degraded and restituted towns: Overview and state-of-the-art	1
Miasta zdegradowane i restytuowane. Istota problemu i zakres badań	5
<i>Ewa Dawidejt-Drobek, Wiesław Drobek</i>	
Cultural aspects of urban restitution in Poland	37
Kulturowe aspekty restytucji praw miejskich w Polsce	39
<i>Mirek Dymitrow</i>	
The concept of urbanity in light of the municipal reform in interwar Poland	61
Pojęcie miejskości w świetle reformy gminnej w Polsce międzywojennej	65
<i>Barbara Konecka-Szydłowska</i>	
Restituted towns and their socio-economic conditions for development	117
Spółeczno-gospodarcze uwarunkowania rozwoju miast restytuowanych	119
<i>Robert Krzysztofik</i>	
Like Phoenix from the ashes, like David and Goliath... Niwka – a story of decline, rebirth and political confrontations	139
Jak Feniks z popiołów, jak Dawid z Goliatem... Regres, odradzanie się i konfrontacje prawno-administracyjne Niwki	143
<i>Iwona Kantor-Pietraga, Robert Krzysztofik, Tomasz Spórna</i>	
Degraded feudal urban agglomerations in Poland	159
Zdegradowane feudalne aglomeracje miejskie w Polsce	163
<i>Robert Szymytkie, Robert Krzysztofik, Mirek Dymitrow, Iwona Kantor-Pietraga, Jolanta Pełka-Gościńskiak, Tomasz Spórna, René Brauer</i>	
Degraded towns and urban abandonment	185
Miasta zdegradowane a procesy opustoszenia	189
<i>Elżbieta Przesmycka</i>	
Degraded and restituted towns of the Lublin region and their spatio-architectural transformations	209
Przeobrażenia przestrzenne i architektoniczne zdegradowanych i restytuowanych miast Lubelszczyzny	211

<i>Dariusz Sokołowski</i>	
Functional differentiation of degraded and restituted towns to the background of other similarly sized towns and villages in Eastern Poland	249
Zróźnicowanie funkcjonalne miast zdegradowanych i restytuowanych na tle miast i wsi podobnej wielkości w Polsce Wschodniej	251
<i>Weronika Dragan, Marta Chmielewska</i>	
Restituted towns in the face of 21 st -century demographic changes	271
Miasta restytuowane w obliczu przemian demograficznych w XXI wieku	273
<i>Robert Szmytkie</i>	
Degraded towns in Poland as potentially new towns	295
Miasta zdegradowane w Polsce jako potencjalne nowe miasta	299
<i>Hanka Zaniewska, Maria Thiel, Norbert Dąbkowski</i>	
Creating a new identity for small restituted towns – some problems	319
Problemy kształtowania nowej tożsamości restytuowanych małych miast	321
<i>Robert Krzysztofik, Mirek Dymitrow, Iwona Kantor-Pietraga, Tomasz Spórna</i>	
The concept of urban hibernation: Scientific note	347
Koncepcja hibernacji miast. Notatka naukowa	351
<i>Mirek Dymitrow</i>	
Deconstructing the discourse of degradation	355
Dyskurs degradacji miast w Polsce: próba dekonstrukcji	361
<i>Tomasz Spórna, Robert Krzysztofik, Mirek Dymitrow</i>	
Degraded and restituted towns in numbers	367
Miasta zdegradowane i restytuowane w liczbach	369
<i>Tomasz Spórna, Robert Krzysztofik, Mirek Dymitrow</i>	
Degraded and restituted towns on maps	423
Miasta zdegradowane i restytuowane na mapach	425
<i>Mirek Dymitrow, Robert Krzysztofik</i>	
Degradation and restitution: Understanding the concept of urbanity through its oscillations within formal contexts	443
Degradacja i restytucja jako pryzmaty pojęcia miejskości w kontekście jego formalnoprawnej zmienności	453
Contributors	462
Autorzy	464

Deconstructing the discourse of degradation

Mirek Dymitrow

Creating a book about degraded towns, two cognitive currents underpinning its chapters could be readily observed: empirical (what? how? where? when?) and theoretical (why?). Contrarily, no chapter has dealt with the issue of discursivity of its central concept '*degradation*', i.e. its *a priori* linguistic characterization determining ways in which research on the subject has been done. As geographers, we are fascinated by the "real" world, which we wish to explore, examine and present in light of our proudly uncovered spatio-temporal regularities. However, we often to forget that while doing so we use specific concepts, which not only determine the choice of our methods, but also – consequently – the quality of our analyses and results (Law 2004). In that vein, before undertaking any kind of research, we need to pay greater attention to the relationship between the concepts we use and the "reality" inadvertently drawn by those concepts. So, what does the discursivity of the term "*degraded town*" imply, or – simpler – what hides the popular discourse of "*degradation*"?¹²²

Any geographical idea requires definition and conceptualization. While the definition part is relatively easy – it is merely a matter of choice at the discretion of the author – conceptualization has a different role: it imbues an idea with values, which make it support certain tasks (Latour 2014; Dennett 1993; Derrida 1981). Since concepts are not neutral, but associated with specific theories and large-scale commitments about the philosophy of mind and language,

¹²² This chapter is a condensed summary of the main points, elaborated in detail (and developed theoretically) in a separate article, currently under peer review. Including this summary in this book was justified by the need to incorporate at least one text devoted to the discursivity of its key concept and the problems arising from its unreflected usage. For a comprehensive walk-through on the topic, I strongly refer to the main article.

differences in perspective are likely to remain even when a more fine-grained terminology is implemented. Instead, to better grasp the linkage between concepts and meaning, discourse analysis comes across as an invaluable methodological tool. Understanding discourses as frameworks that embrace particular combinations of narratives, concepts, ideologies and signifying practices relevant to a particular realm of social action, discourse analysis is today a well-established interpretive method in geography, used to identify ideas that allow us to make sense of the world within particular spatio-temporal contexts. It is considered a set of intellectual tools, whose main methodological strength lies in its ability to move beyond the text, the subtext and representation to uncover issues of power relations (their production, social context and intended audience) that inform what people think and do. Discourse analysis, hence, does not distinguish between “academic discourses”, “political discourses” or “lay discourses”, as such crude divisions not only fail to reflect the polyvocality within these loosely defined social realms, but also mask the everyday discursive couplings that arise between them (Margolis, Laurence 1999).

Due to ongoing developments in the theoretical dimension (with more and more emphasis put on the discursive content of concepts), international scholarship has increasingly come to treat ‘rurality’ and ‘urbanity’ as a series of cultural constructs rather than sets of geographically bounded places (cf. Halfacree 2012). This modern view, however, is largely contradicted in Poland in its formal articulation of rural-urban ideations. While the challenge of many European countries today is to cope with the problem of defining ‘rurality’ (with ‘the urban’ understood as primordially a default state), in Poland, quite the opposite can be observed. There, “becoming urban” is considered an exclusive achievement to be accomplished by a convoluted and heavily bureaucratized process, which may or may not lead to the desired effect. At the same time, any area without urban status is automatically (and relentlessly) regarded rural. Unfortunately, such understanding both reflects and affects ways in which research on rural-urban issues in Poland is done in terms of demarcation, categorization and systematization. Realizing that Poland has not been exempt from the blurring of whatever might be considered ‘rural’ and ‘urban’ characteristics, this paper attaches the pervasiveness of ‘rural-urban thinking’ present in the Polish context to the intensity of the ‘rural-urban talk’ produced by that context.

From a social constructionist perspective, the more something is talked about, the more ‘real’ it becomes, bringing forth discussions, problems and contradictions to the surface, which otherwise would be less apparent. In Poland, the rural-urban dichotomy is one such discursive standard that have withstood due devolution and is hence more and more in need of critical analysis. The derivative concepts of ‘degradation’ and ‘restitution’ epitomize this problem, as they visibly revolve around the conceptual rural-urban axis, with

its associated cultural ideations, philosophical commitments and theoretical frameworks. Moreover, the notions of degradation and restitution provide a better opportunity to study 'rurality' and 'urbanity' as discursively produced, offering a more straightforward way of approaching them as social constructs brought onto the material arena (rather than – as usually is the case – the other way around).

Hence, adopting discourse analysis as the main method, the aim of this paper is to point to the problematic nature of the discourses of degradation and restitution (both as 'conversational realities' and an academic line of research), by discussing them in five openings, each of which dealing with a specific aspect that has not received sufficient attention.

For one, the discourses of degradation and restitution perpetuate the historical concepts of rurality and urbanity (and the false dichotomy they create) as objective truths that exist beyond conversational realities (Jørgensen, Phillips 2002). While the rural-urban division is a long-standing cultural addition to ways in which we have learned to view and value our world, its lingering into the 21st century – in the way the Polish condition encourages – is spurious. It is all too often forsaken that the mere usage of a(ny) concept on a systematic basis (rural and urban included) curtails maneuverability to address the complexity of socio-economic problems by discursively steering intervention into predefined ('rural' or 'urban') alleyways (Brauer, Dymitrow, 2014; Dymitrow, Brauer, 2014). The seemingly innocent concept of 'degraded (restituted) town' is a reaffirmation of this intricacy, as it tacitly perpetuates dualistic thinking in a much changed reality.

For another, the discourses of degradation and restitution perpetuate hegemonic relations by hailing the supremacy and desirability of 'urbanity' over its historically constructed antonym – 'rurality'. The sheer designator 'degraded' assumes the existence of fixed asymmetric power relations in spite of numerous historical accounts that give evidence of 'rural' and 'urban' being a battle of fluid, oscillating discourses, with one ousting the other at some point in history (Woods 2011; Hubbard 2006; Williams 1975). The notion of degradation is problematic in this respect, as it cherry-picks stop-images of rural-urban relations from one period and sustains it in a reality of much changed values and perspectives (particularly today, when 'rural areas' have come to be envisioned through new conceptual developments in their own right). By still equating 'urbanity' with 'modernity', modernity, hence, comes across as a false prophecy when channelized through the discourse of restitution.

Thirdly, due to the unobtainability of urban status by many degraded towns in light of the bureaucracy surrounding it, the discourse of loss becomes especially expressive. It is often assumed that a degraded town 'should' be urban again simply because it was urban in the past. As such, this perspective assumes that degradation is 'wrong' by making comparisons to a (re)imagined historical state, regardless of the fallacy of that comparison across two tem-

poral contexts (cf. Kirshenblatt-Gimblett 1998). The sheer designators ‘degraded town’ and ‘restituted town’ implicitly draw connections based on incommensurability, the logics of which need to be reconsidered before either comparative research or reactionary political action is undertaken.

Fourth, given Poland’s chequered history due to its location in the shatter belt of Europe, the discourses of degradation and restitution are likely to imbue past rural-urban relations with historical events, which may or may not have had direct impact on the development of those relations; put simply, by invoking historical injustice it creates a culprit. Interestingly, this tendency is apparent exclusively in regard to ‘degradations’ executed by occupant or Communist powers, with a conspicuous lack of such associations in regard to ‘degradations’ deployed by ‘free’ Polish authorities (despite much similar factual circumstances present at the time of ‘degradation’). What is important is that this is not merely a matter of historical integrity; when ‘historicization’ of past national memories is not interpreted from the circumstances of their time, but is rather chosen to fit into the contemporary ruling master narrative, is considered an insidious instrument of power and political manipulation (so-called “Whig history outlook”, cf. Kearney 1971; Davies 2011), and should be treated with caution.

Lastly, although invocations to history may involve an array of different stands (appraisal, nostalgia, pride, fear, resentment, etc.), the pejorative load added to the concept of degradation (understood as a decrease in rank) entreats stories laden with almost exclusively negative connotations (almost no ‘degraded towns’ are considered ‘upgraded’ to rural status). Hence, the sheer invocation to the past makes degradation a self-inflicted ‘legacy of victimhood’ driven by beliefs encased in some ‘real’ (material) rural-urban difference (cf. Meindl, Lerner 1983). In other words, if a rural town is eligible for ‘urban status on account of some objective indicators and if this striven-for status form is – realistically – helpful to fulfill an envisioned line of development, then the town’s current preconditions should be more than enough to attain it without resorting to the discourse of degradation.

In conclusion, by attaching moral and cultural loads to seemingly neutral concepts we tacitly yet crudely divide modern knowledge in terms of imposition of privileged identities and hegemonic power positions. We need to be wary of this transposition of values that takes place whenever concepts rooted in history are deliberated in some modern context. The notions of ‘degradation’ and ‘restitution’ are tacit reaffirmations of a specific cognitive tendency towards dualistic thinking, which, by years of cultural indoctrination, has become naturalized. The critical analysis undertaken in this paper is an attempt to lay bare the hidden discursive filters underlying these concepts, but also to ignite new discussions on the subject.

References

- Brauer, R., Dymitrow, M., 2014, Quality of life in rural areas: A topic for the Rural Development policy?, *Bulletin of Geography. Socio-Economic Series*, 25, pp. 25–54.
- Davies N., 2011, *Vanished kingdoms: the history of forgotten Europe*, Allen Lane, London.
- Dennett D. C., 1993, *Consciousness explained*, Penguin, London.
- Derrida J., 1981, *Positions*, University of Chicago Press, Chicago.
- Dymitrow, M., Brauer, R., 2014, Social deprivation and urbanity as the elephant in the room, [in] Efe R., Onay T. T., Sharuho I., Atasoy E. (eds.), *Urban and urbanization*, St. Kliment Ohridski University Press, Sofia, pp. 381–395.
- Halfacree K., 1993, Locality and social representation: Space, discourse and alternative definitions of the rural, *Journal of Rural Studies*, 9(1), pp. 23–37.
- Halfacree K., 2012, Diverse Ruralities in the 21st Century: From Effacement to Re-invention, [in] Kulcsár L. J., Curtis K. J. (eds.), *International Handbook of Rural Demography*, Springer, Dordrecht, pp. 387–400.
- Hubbard P., 2006, *City*, Routledge, Abingdon–New York.
- Jørgensen M. W., Phillips L. J., 2002, *Discourse analysis as theory and method*, Sage, London.
- Kearney H., 1971, *Science and change 1500–1700*, World University Library, London.
- Kirshenblatt-Gimblett B., 1998, *Destination culture: tourism, museums, and heritage*, University of California Press, Berkeley.
- Latour B., 2013, *An inquiry into modes of existence*, Harvard University Press, Cambridge.
- Law J., 2004, *After method: Mess in social science research*, Routledge, New York.
- Margolis E., Laurence S. (eds.), 1999, *Concepts: Core readings*, MIT Press, Cambridge.
- Meindl J. R., Lerner M. J., 1983, The heroic motive: Some experimental demonstrations, *Journal of Experimental Social Psychology*, 19(1), pp. 1–20.
- Williams R., 1975, *The country and the city*, Oxford University Press, Oxford.
- Woods M., 2011, *Rural (Key ideas in geography)*, Routledge, New York.

Dyskurs degradacji miast w Polsce: próba dekonstrukcji

Mirek Dymitrow

Tworząc książkę na temat miast zdegradowanych, można zauważyć podział poszczególnych podejść w zakresie poznawczym na empiryczne (co? jak? gdzie? kiedy?) i teoretyczne (dlaczego?). Nie podjęte zostały natomiast rozważania na temat dyskursywności badanego pojęcia, czyli jego *a priori* językowego nacechowania w sposób, który dyktuje specyficzne postępowanie naukowe. Jako geografowie, jesteśmy zafascynowani światem „rzeczywistym” – chcemy go doświadczyć, zbadać, naświetlić pewne prawidłowości czasoprzestrzenne. Zapominamy często jednak, że robimy to za pomocą swoistych pojęć, które nie tylko determinują wybór metod poznawczych ale także – co za tym idzie – jakość analiz i wyników (Law, 2004). Poddając się zatem jakimkolwiek badaniom, powinniśmy głębiej zastanowić się nad związkiem między pojęciami, którymi operujemy a „rzeczywistością” nakreśloną ich wyborem. Więc na czym polega dyskursywność zwrotu „*miasto zdegradowane*”, lub – konkretniej – co kryje w sobie pospolity dyskurs pojęcia „*degradacja*” w Polsce?¹²³

Każde pojęcie wymaga definicji i konceptualizacji. Podczas gdy podanie definicji jest stosunkowo proste – jest to tylko kwestia wyboru według osobistego uznania autora – konceptualizacja ma inną rolę: nasycza dane pojęcie wartościami, które sprawiają, że wspiera ono pewne zadania lub dokonania (Derrida 1981; Dennett 1993; Latour 2014). Jako że pojęcia nie są neutralne, lecz związane z konkretnymi teoriami i wielkoskalowymi zaangażowaniami

¹²³ Niniejsze opracowanie jest streszczeniem najważniejszych punktów, opisanych szczegółowo i rozwiniętych teoretycznie w osobnym artykule, obecnie w trakcie recenzji. Umieszczenie streszczenia w niniejszej książce zostało uzasadnione koniecznością włączenia przynajmniej jednego tekstu dywagującego nad dyskursywnością podejmowanego zagadnienia oraz problemami związanymi z jej bezrefleksyjnym stosowaniem. W celu kompleksowego zapoznania się ze specyfiką dyskursu degradacji, Autor odsyła do artykułu głównego.

w filozofię umysłu i języka, różnice perspektywiczne często pozostają niezmiennie nawet po wprowadzeniu bardziej szczegółowego rozróżnienia terminologicznego (Margolis, Laurence 1999).

Aby lepiej zrozumieć związek między pojęciem a znaczeniem, *analiza dyskursu* jawi się jako nieocenione narzędzie metodologiczne. Rozumiejąc *dyskurs* jako ramy obejmujące poszczególne kombinacje narracji, pojęć, ideologii i praktyk odpowiednich dla danej sfery działań społecznych, analiza dyskursu jest obecnie ugruntowaną metodą interpretacyjną w geografii, wykorzystywaną w celu zrozumienia świata w jego poszczególnych kontekstach czasoprzestrzennych. Analiza dyskursu postrzegana jest jako zestaw narzędzi intelektualnych, których główną siłą metodologiczną jest zdolność do poruszania się poza tekstem, podtekstem i reprezentacją w celu wyłonienia stosunków władzy (ich produkcję, kontekst społeczny i grupy docelowe), które decydują o tym, co ludzie myślą i robią. Analiza dyskursu nie rozróżnia zatem „dyskursów akademickich”, „dyskursów politycznych” i „dyskursów laickich”, gdyż takie niezręczne podziały nie tylko nie odzwierciedlają wielogłosu w obrębie tych luźno zdefiniowanych podgrup, ale także maskują ząbienia dyskursywne powstające na co dzień między nimi.

W związku z następującymi zmianami w wymiarze teoretycznym geografii osadnictwa (z coraz większym naciskiem na dyskursywną treść pojęć kluczowych), międzynarodowe środowisko naukowe coraz częściej traktuje pojęcia „wiejskości” i „miejskości” jako serię konstruktów kulturowych, rzadziej już jako fizyczne przestrzenie geograficzne (por. Halfacree 2012). Ten nowoczesny pogląd, jest jednak nadal w dużej mierze sprzeczny z formalnym wyrazem miejsko-wiejskich ideacji w Polsce. Mimo, że wyzwaniem wielu krajów Europy jest obecnie problem definicji „wiejskości” (podczas gdy „miejskość” rozumiana jest jako stan domyślny), w Polsce obserwuje się zjawisko odwrotne. Tutaj „umiastowienie” jest traktowane jako osiągnięcie wyjątkowe, związane z wymogiem przejścia przez zawiły i mocno zbiurokratyzowany proces, który dość często nie prowadzi do pożądanego efektu (tzn. uzyskania „statusu miasta” i – co za tym idzie – osiągnięcia zamierzonego celu rozwojowego). Jednocześnie każdy obszar nie posiadający statusu miejskiego jest automatycznie (i bezwzględnie) uważany za „wiejski”. Niestety, takie rozumienie zarówno odzwierciedla, jak i wpływa na sposób, w jaki prowadzone są badania kwestii miejsko-wiejskich w Polsce, jeżeli chodzi o demarkację, kategoryzację oraz systematyzację. Biorąc pod uwagę fakt, że Polska nie jest wykluczona z zacierania się cech powszechnie (choć niestarannie) określanych jako „wiejskie” i „miejskie”, niniejszy artykuł łączy powszechność myślenia w kategoriach „miasto – wieś” w obecnym polskim kontekście z intensywnością miejsko-wiejskiego dyskursu wywołanego przez ten – historycznie ugruntowany – kontekst.

Z punktu widzenia społecznego konstruktywizmu, im więcej się o czymś mówi, tym bardziej staje się to „prawdziwe”. Z drugiej strony sprawia to też, że dyskusje, sprzeczności i problemy związane z pewną charakteryzacją pojęć (które inaczej byłyby mniej zauważalne) uwidaczniają się. W Polsce dychotomia „miasto-wieś”, należy do dyskursywnych standardów, które przetrwały postmodernistyczną dekonceptualizację i tym samym wymaga szczególnej, krytycznej analizy. Pochodne pojęcia „degradacja” i „restytucja” są kwintesencją tego problemu, jako że wyraźnie koncentrują się wokół koncepcyjnej osi „miasto – wieś” wraz z towarzyszącymi jej kulturowymi ideacjami, filozoficznymi przekonaniem i specyficznymi teoriami. Co więcej, pojęcia degradacji i restytucji umożliwiają badania „wiejskości” i „miejskości” jako pojęć wyprodukowanych w drodze dyskursu, oferując bardziej bezpośredni sposób ich przybliżenia jako konstruktów społecznych wprowadzonych na arenę materialną (a nie – jak to zwykle ma miejsce – na odwrót).

Z powodów nakreślonych powyżej, przyjmując analizę dyskursu jako główną metodę, celem niniejszego opracowania jest wskazanie problematycznego charakteru dyskursów degradacji i restytucji (rozumianych zarówno jako „konwersacyjne realia” jak i przedmiot badań akademickich), prezentując je w pięciu ujęciach, z których każdy omawia określony aspekt, któremu dotychczas nie poświęcono dostatecznej uwagi:

1. Dyskurs zakłada pozakonwersacyjne istnienie „miasta” i „wsi”;
2. Dyskurs zakłada, że „miasto” jest lepsze niż „wieś”;
3. Dyskurs zakłada, że „degradacja” oznacza stratę;
4. Dyskurs zakłada, że „degradacja” jest niesprawiedliwa;
5. Dyskurs obrazuje kompleks bezosobowej wiktyimizacji.

Po pierwsze, pospolity dyskurs degradacji utrwała historyczne koncepcje „wiejskości” i „miejskości” (oraz fałszywą dychotomię, którą tworzą) jako tzw. „obiektywne prawdy”, rzekomo istniejące poza realiami konwersacyjnymi (Jørgensen, Phillips 2002). Chociaż podział „miasto – wieś” stanowi długotrwałą normę kulturową, według której nauczyliśmy się oglądać i oceniać nasz świat (Halfacree 1993), jego trwanie w XXI w, – w sposób jaki sankcjonują warunki polskie – jest konsternujące. Zbyt często pomija się, że samo używanie dowolnego pojęcia w sposób systematyczny (włączając w to „wiejskość” i „miejskość”) ogranicza pole manewru w zmierzaniu się ze złożonymi problemami społeczno-gospodarczymi poprzez antycypacyjne kierowanie interwencji na uprzednio zdefiniowane ścieżki („wiejskie” lub „miejskie”) (Brauer, Dymitrow, 2014; Dymitrow, Brauer, 2014). Pozornie niewinne pojęcie „zdegradowanego (restytuowanego) miasta” jest potwierdzeniem tej zawichości, ponieważ milcząco utrwała dualistyczne myślenie w znacznie zmienionych realiach.

Po drugie, pospolity dyskurs degradacji utrwała relacje hegemonistyczne poprzez głoszenie wyższości i atrakcyjności „miejskości” nad jej historycznie

skonstruowanym antonimem – „wiejskością”. Już samo określenie „zdegradowany” zakłada istnienie asymetrycznych stosunków władzy mimo licznych relacji historycznych, które dowodzą, iż „wiejskość” i „miejskość” zawsze stanowiły walkę płynnych i oscylujących dyskursów, wypierając jeden drugiego w różnych momentach historii (Williams 1975; Hubbard 2006; Woods 2011). Pojęcie degradacji jest problematyczne w tym sensie, ponieważ opiera się na relacji „miasto – wieś” z dowolnie wybranego okresu w rzeczywistości o zupełnie innych wartościach i priorytetach (zwłaszcza obecnie, gdy „współczesna wieś” postrzegana jest według nowych rozwiązań koncepcyjnych, i na własnych prawach). Notoryczne równanie „miejskości” z „nowoczesnością” jawi się więc jako fałszywe proroctwo, co jest szczególnie widoczne w pospolitym dyskursie „restytucji” w Polsce.

Po trzecie, ze względu na trudność uzyskania statusu miejskiego przez wiele zdegradowanych miast w kontekście otaczającej go biurokracji, dyskurs degradacji jako straty staje się szczególnie wyrazisty. Często zakłada się, że zdegradowane miasto powinno zostać miastem tylko dlatego, że było nim w (mniej lub bardziej odległej) przeszłości. Problem polega na tym, że zakładając, że degradacja jest „czymś złym” przez porównywanie stanu obecnego do wyimaginowanego stanu historycznego, zapominamy o niewspółmierności pojęcia miejskości na osi dwóch kontekstów czasowych (por. Kirshenblatt-Gimblett 1998). Operując zatem antonimicznymi określeniami „miasto zdegradowane” i „miasto restytuowane” musimy głębiej zastanowić się nad sensem, co my tak na prawdę „restytuujemy”. Jest to szczególnie ważne w badaniach porównawczych oraz w kontekście wszelkich działań politycznych opartych o dyskurs „powrotu do korzeni”.

Po czwarte, biorąc pod uwagę burzliwą historię Polski ze względu na jej położenie w pasie stref wpływów Europy, pospolity dyskurs degradacji często nawiązuje do historycznych wydarzeń, które niekoniecznie musiały przyczynić się do degradacji; upraszczając, powoływanie się na historyczną niesprawiedliwość w kontekście degradacji (celowo lub niecelowo) stwarza winowajcę. Co ciekawe, tendencja ta jest widoczna wyłącznie w odniesieniu do „degradacji” dokonanych przez państwa zaborcze lub przez władze komunistyczne, przy dającym się zauważyć braku takich skojarzeń w odniesieniu do pozbawień praw miejskich wdrożonych przez „wolną Polskę” (mimo często podobnych okoliczności okalających okres „degradacji”). Warto tu nadmienić, że nie jest to tylko kwestia (nie)uczciwości historycznej; kiedy „historyzacja” pamięci narodowej nie jest interpretowana przez pryzmat okoliczności danej epoki, lecz jest dopasowywana do jakiejś przewodniej narracji współczesnej, staje się przejawem manipulacji politycznej (tzw. historiografią wigów, por. Kearney 1971; Davies 2011) i powinna być traktowana z ostrożnością.

Po piąte, chociaż odwoływanie się do historii zawsze ma na celu wywołanie pewnych dowolnych stanów emotywnych (honor, nostalgia, duma,

strach, żal, itd.), obarczanie pojęcia degradacji (rozumianej jako spadek na randze) historycznie kontrowersyjnymi epizodami nadaje mu wyłącznie negatywne konotacje (żadne „miasto zdegradowane” w obowiązującym dyskursie nie jest postrzegane jako „awansujące” do statusu wiejskiego). Stąd też samo odwoływanie się do przeszłości w kontekście degradacji sprawia, że degradacja staje się wymierzonym przez siebie „dziedzictwem wiktyimizacji”, przełożonym na pewną domniemaną („prawdziwą”) miejsko-wiejską różnicę (por. Meindl, Lerner 1983). Takie myślenie jedynie utrwała stan zbudowany na negatywnych uczuciach zamiast kreować przyszłość na bazie świeżych, bardziej zindywidualizowanych, koncepcji. Innymi słowy, jeżeli formalnie wiejska jednostka kwalifikuje się do uzyskania „statusu miejskiego” na bazie obiektywnych wskaźników oraz jeżeli ta pożądana forma statusu jest – realistycznie – pomocna do uzyskania zamierzonej linii rozwoju, wtedy faktyczne uwarunkowania danej jednostki powinny być wystarczające do osiągnięcia tego celu bez uciekania się do dyskursu degradacji.

Podsumowując, moralne i kulturowe obciążenia włożone do pozornie neutralnych kategorii przestrzennych „miasto” i „wieś” skrycie niszczą nowoczesną wiedzę w tym zakresie poprzez nakładanie na nie uprzywilejowanych tożsamości i hegemonistycznych stosunków władzy. Jako naukowcy powinniśmy przykładać wagę do stosowanej przez nas terminologii, a już szczególnie uważać na transpozycje wartości. Ugruntowane w przeszłości pojęcia są bowiem rozważane we współczesnym kontekście. Pojęcia „degradacji” i „restytucji” są milczącym potwierdzeniem specyficznej poznawczej tendencji do dualistycznego myślenia, która przez lata indoktrynacji kulturowej stała się znaturalizowana. Krytyczna analiza przeprowadzona w niniejszym opracowaniu stanowi próbę zdekonstruowania dyskursywnych filtrów umocowanych w tych pojęciach, a także krok do sprowokowania nowych dyskusji na ten temat.

Literatura

- Brauer R., Dymitrow, M., 2014, Quality of life in rural areas: A topic for the Rural Development policy?, *Bulletin of Geography. Socio-Economic Series*, 25, s. 25–54.
- Davies N., 2011, *Vanished kingdoms: the history of forgotten Europe*, Allen Lane, London.
- Dennett D. C., 1993, *Consciousness explained*, Penguin, London.
- Derrida J., 1981, *Positions*, University of Chicago Press, Chicago.
- Dymitrow M., Brauer R., 2014, Social deprivation and urbanity as the elephant in the room, [w] Efe R., Onay T.T., Sharuho I., Atasoy E. (red.), *Urban and urbanization*, St. Kliment Ohridski University Press, Sofia, s. 381–395.

- Halfacree K., 1993, Locality and social representation: Space, discourse and alternative definitions of the rural, *Journal of Rural Studies*, 9(1), s. 23–37.
- Halfacree K., 2012, Diverse Ruralities in the 21st Century: From Effacement to Re-invention, [w] Kulcsár L. J., Curtis K. J. (red.), *International Handbook of Rural Demography*, Springer, Dordrecht, s. 387–400.
- Hubbard P., 2006, *City*, Routledge, Abingdon–New York.
- Jørgensen M. W., Phillips L. J., 2002, *Discourse analysis as theory and method*, Sage, London.
- Kearney H., 1971, *Science and change 1500–1700*, World University Library, London.
- Kirshenblatt-Gimblett B., 1998, *Destination culture: tourism, museums, and heritage*, University of California Press, Berkeley.
- Latour B., 2013, *An inquiry into modes of existence*, Harvard University Press, Cambridge.
- Law J., 2004, *After method: Mess in social science research*, Routledge, New York.
- Margolis E., Laurence S. (red.), 1999, *Concepts: Core readings*, MIT Press, Cambridge.
- Meindl J. R., Lerner M. J., 1983, The heroic motive: Some experimental demonstrations, *Journal of Experimental Social Psychology*, 19(1), s. 1–20.
- Williams R., 1975, *The country and the city*, Oxford University Press, Oxford.
- Woods M., 2011, *Rural (Key ideas in geography)*, Routledge, New York.